

МАКСИМИ НА ПОВЕДЕНИЕТО

Ларошфуко: Максими и размисли

Исак Паси

Nos vertus ne sont le plus souvent que des vices déguisés.

La Rochefoucauld, *Maximes et Réflexions*.

1

Биографията на Ларошфуко е много по-добре известна и много по-добре изучена от биографията на другия негов знаменит съвременник Лабрюйер. За това са съдействували и много по-знатният произход на Ларошфуко, и много по-шумният му обществен живот, и написаните от него *Мемоари*. Но и затова много по-забележими са автобиографичните предпоставки на неговото съчинение за морала. Стрданията на Ларошфуко — основателни и неоснователни, претърпените от него несправедливости — действителни и мними, намирата и точно, и преувеличено изображение в неговите *Максими и размисли*.

Действия, насочени срещу монарха и неговите всеилни министри, заговори против върховната власт, най-енергична роля в така наречената Фронда, мъжествено участие във войните, външни и вътрешни, сериозни, едва не съдбоносни ранявания, пребиваване в Бастилията и заточение в собственото име — това са някои от най-ярките моменти в политическата и военната биография на Ларошфуко. И наред с нея, и в резултат от нея — най-тежки поражения в моралните битки: разочарованието от приятели, другари и съмишленици, горчивината от неблагодарността, покрусата от страха, егоизма и предателството на другите. Такъв е животът на Ларошфуко. Без да се разбере този живот, не могат да се разберат и неговите морални убеждения.

Мястото, което човек заема трайно в обществото — приживе и особено след смъртта си, — много често е в най-слаба или никаква връзка с неговите намерения и ламтежи. Понякога човек желае с всички сили, с цялата енергия на волята безсмъртие, следа в духовната история на своя народ, но не бива забелязан дори от съвременниците, а камо ли от потомството и така най-вулканичните амбиции завършват с тихо равнодушие. А друг път славата идва оттам, откъдето тя най-малко е била очаквана, след разгрома на мечтите за политическа или военна кариера, когато взелият перото именно поради неудовлетворените си амбиции политик или военен създава произведение, осигуряващо му — за негова и на другите изненада — такова място сред нацията и чове-

чеството, на каквото той никога не би се радвал, ако би удовлетворил своите истински мечти и амбиции.

Писателите по принуда, пишещите от резигнация и отчаяние понякога стават много по-забележителни и велики от писателите по желание, от пишещите от устрем и възторг. Защото духовното намерение за творчество не изчерпва всичко потребно за творчеството. В тази област са необходими още мъдрост и прозрение, които често съзряват много по-благодатно в резигнацията и отчаянието, отколкото в кипежа и ентузиазма. Особено ако творчеството, ако създаваната литература е моралистична, а нейният създател е моралист. По правило моралистиката идва от нещастие, а не от щастие и също по правило най-великите моралисти са преживели парещите болки на страданието. И повече от тях, отколкото от литературната амбиция идват моралните прозрения. Щастливият човек се наслаждава на живота и насладата често поглъща цялото му време. Нещастният, болният, страдащият човек има достатъчно време да мисли за смисъла на живота. Примерът с Ларошфуко е може би класически, но той не е единствен. Страданието може да обясни много в моралистиката и никак не е случайно, че болестта на великите болни е причастна към техните морални размисли. Възпалението на пикочния мехур на Монтен като че ли се разпростира и върху много страници от неговите *Опити*, безбройните болести на Паскал проникват и в неговите *Мисли*, а тежките рани на Ларошфуко и особено мъчителната подагра, от която той и умира, обясняват нещо от песимизма на автора на *Максими*. А не са ли също така болни и Шопенхауер, и Ницше и в техния мрачен морален гений не взема ли също така и болестта едно дейно и жестоко участие.

Моралистиката на Ларошфуко е извод от неговата капитулация пред политиката: няма вече заговори, сплетни и интриги, няма борби *за и против* — всичко е такова, каквото е. Но и затова няма възторзи, опиянения, както няма покруси, разочарования. Има само размисли и познание, има морални сентенции и максими. Моралистиката идва след резигнацията и като неин резултат.

Ларошфуко е най-субективният от великите френски моралисти. Неговите *Максими* са по-скоро *Размисли* — субективни мисловни рефлексии, при които доминира именно субективното отношение към обекта, а не самият обект. Ларошфуко е намерил точното заглавие на своята книга *Réflexions ou sentences et maximes morales*, *Размисли или морални сентенции и максими*. За разлика например от съчинението на Лабрюйер *Характери*, в което поне според намерението на автора му трябва да преобладава обективната морална реалност, а не отношението на рефлектиращия разум към нея.

Издадени за пръв път със съгласието на Ларошфуко през 1665 г. (след едно пиратско издание в Холандия в предишната година), *Максими и размисли* претърпяват под ръководството на автора пет издания. Показателно е как се изменя броят на максимите във всяко едно от тях. 1665 г. — 317 максими; 1666 — 302; 1671 — 341; 1675 — 413; 1678 — 504. Освен броя им в различните издания се променя и формата, и съдържанието на максимите. Текстовете стават все по-точни, все по-сбити, все по-оригинални, а тази работа над тях показва, че макар и писател по принуда, но веднъж вече станал писател, Ларошфуко — независимо от това, дали го е съзнавал или не — е чувствувал литературата като свое действително поприще.

От предимно субективния характер на *Максими и размисли* произтичат важни особености на тази книга. Моралистът си присвоява *правото на едностраничност*, правото да вижда света и човека от онази страна, която е най-

близка или е най-подходяща на неговата субективност. Затова за обидите, получени от отделни хора, Ларошфуко плаща на цялото човечество.

Моралното познание не е лесно. Това Ларошфуко е разбрал още при острото съприкосновение с неговия предмет — жалката, изменчивата и подвластната на случая човешка природа. Трудността на моралното познание се дължи най-напред на това, че съдбата и случаят са могъщ фактор в човешкия живот, че мъдростта ни зависи от благоволенieto на съдбата, както от него зависи и нашето богатство, че случайностите дават на нас и на другите хора възможност да се опознаем каквито сме, че за да бъдеш велик човек, трябва да умееш да използваш благоволенieto на съдбата и случайностите, че случайностите и настроенията управляват света. Като следваща трудност пред моралното познание се изправя и непостоянството на самата човешка природа. Човек е подвластен на страстите и настроенията си, а страстите са толкова изменчиви, че почти винаги измъкват отделния човек от кръга на познанието. Трайността на страстите ни не зависи от нас, настроенията ни определят цената на всичко, което ни носи съдбата, и ние не сме в състояние да си представим всичко, което страстите ни подтикват да вършим. „Страстите се зараждат непрекъснато в човешкото сърце, така че замирането на една от тях е свързано почти всякога с възникването на друга“ (10*). „Страстта често прави и най-умния глупав, както и най-глупавите умни“ (6). „Страстите са единствените оратори, които убеждават всякога“ (8). „Великите и блестящи дела, които заслепяват очите, биват представяни от политиките като последици от велики планове, когато обикновено те са последици от настроения и страсти“ (7). А и всеобщото, въздигнато в закон лицемерие на човека е също така — трета поред — преграда пред моралното познание. Човек обича да го харесват, той толкова често се преструва, за да изглежда такъв, за какъвто иска да го вземат, че може да се каже: „Светът се състои само от маски“ (256).

Всичко това навежда Ларошфуко на парадоксално-сентенциозната идея, че „по-лесно е да познаем човека изобщо, отколкото човека, взет отделно“ (436). Освободена от парадоксалността, тази мисъл означава, че почти безполезно начинание е да се изучава отделният човек, че познанието трябва да се насочи към човешката природа изобщо, за да се постигне нейната извечна морална или антиморална същност. Всички уговорки в максимите на Ларошфуко от рода на „често“, „често пъти“, „най-често“, „някоя хора“, „има хора“, „повечето хора“ са продиктувани просто от деликатност, от желание да смекчи обществения резонанс на своята мизантропия, от нежеланието да засяга и обижда и в никаква степен не са отклонение от неговия принцип — класицистичен в дълбоката му основа, — че за познание е достъпно и достойно общото, а не индивидуалното, че като познавателен обект човешката природа почти измества отделните човещи. А от това произтича и една друга много съществена особеност на *Максими и размисли*.

Ларошфуко преднамерено избягва всякакви социални обяснения и обществени алюзии. Между максимите, които сам той е изоставил в последното прижизнено издание, са и няколко с прекалено точен социален адрес, като например онази, че „кралете постъпват с хората като с монети; те им определят цена по свой произвол; и човек е принуден да ги приема по определения им курс, а не по действителната им стойност“. Отпадането на тази максима не е случайно. Социалната енергия на Ларошфуко като че ли се е вложила единствено в бурния му социален живот, а доколкото от нея е останало нещо и за литературата, то е отишло в неговите *Мемоари*. Наистина и в *Максими* — тук

* Цифрата означава номера на максимата. Цитира се изданието: Франсоа дьо Ларошфуко. *Максими и размисли върху морала*. Превел от френски акад. проф. Михаил Арнаудов. С., 1968.

и там — се прокрадват неутешителни мисли за властниците, за официалното общество, като например, че „милостта на царете е често само политика за печелене любовта на народите“ (15), или че „обществото възнаграждава по-често привидните достойнства, отколкото действителните“ (166). Но в това отношение Ларошфуко се различава и от Монтен, за когото обществото и обществените условия са една от главните теми за размисъл, и от Лабрюйер, за когото характерите са преди всичко социални поведения, обществени нрави, и дори от Паскал, който винаги е имал ясното съзнание, че нещата отсам и отвъд Пиренеите са съвсем различни. Според Ларошфуко както кралете, така и обществените наредби носят дял от всеобщата човешка природа, но именно затова те не заслужават повече укор, отколкото заслужават — човекът вече като човек е същество несвършено, порочно, зло. Господството на несоциалното над социалното в *Максими и размисли* е в същност господство на извънвременното над временното, на извънпространственото над пространственото. Ларошфуко се интересува главно и почти единствено от човешката природа, такава, каквато тя е извън времето и извън пространството — чиста, абстрактна, абсолютна.

3

Недостатъците, порокът, злото са недостатъци, порок и зло на човешката природа, нейна иманентна особеност, вътрешна субстанциална същност, а не функция, реакция, резултат на социални обстоятелства, които достатъчно е да се променят, за да се промени и самата човешка природа. В XVII в. Ларошфуко създава алтернативата на социалната и моралната философия на френските материалисти и просветители от XVIII в. И не толкова защото Ларошфуко се е пазил от неделикатни и рисковани социални намеци и защото, веднъж приел резигнацията, вече не е искал и по косвени пътища — чрез литературата — да се втурва отново в социалните водовъртежи, а преди всичко затова, че по негово най-дълбоко убеждение в самата същност на човешката природа се корени неизкоренимото — недостатъците, порокът, злото. „Пороци е имало през всички векове; хората се раждат користолюбиви, жестоки, развратни“ (Разни разм., 17). Такъв е човекът. Тук никой нищо не може да направи. „Пороците очакват всекиго от нас в течение на живота ни като хазяи, у които последователно трябва да се настаним, и се съмнявам, че опитът би ни помогнал да ги избегнем, ако ни беше позволено да изменим два пъти същия път“ (191).

Лайтмотивът на моралистиката на Ларошфуко е: *nos vertus ne sont le plus souvent que des vices déguisés*, нашите добродетели са най-често само прикрити пороци. Там, където на пръв поглед изглежда, че съществува доброто, там в същност царува злото — или като мотив, осъзнат или неосъзнат, или като определено съзнание, или като резултат. Разпръснем ли илюзията на възвишеното, на дъното винаги ще се намери низкото. И най-духовните качества се оказват само една или друга форма на органичното. „Сила и слабост на духа са несполучливи означения: в същност те не са друго освен добро или лошо състояние на телесните ни органи“ (44).

Под булото на благочестието и почтеността се таят страстите, зад искреността обикновено се крие тънко лицемерие за спечелване на чуждото доверие, възмущението от лъжата е често пъти домогване да спечелим благоговейна почит за думите си, любовта към правдата у повечето хора е само страх да не пострадат от неправдата, обикновено хвалим, за да бъдем хвалени, ние тъй сме свикнали да се преструваме пред другите, че накрай започваме да се преструваме и пред самите себе си и изобщо хората не биха могли дълго да живеят в общество, ако не се мамеха един друг. Съдим ли за любовта по повечето

нейни прояви, тя прилича по-скоро на омраза, често правим добро, за да можем безнаказано да правим зло, състраданието е хитро предчувствие за нещастията, в които бихме могли да изпаднем, омразата ни към фаворитите е желание сами да бъдем фаворизирани. Прословутата умереност е в същност бавност и леност на душата, а не по-малко прословутите твърдост и презрение към смъртта са често само страх тя да се погледна в очите. Нравствената строгост на жените е един вид белило и червило за повишаване на красотата им и малко са честните жени, които не са уморени от своята добродетел. А ако има нещо, което често ни пречи да се отдадем само на един порок, то е, че притежаваме много пороци и едва когато пороците ни напуснат, ние се ласкаем от мисълта, че ние сме ги напуснали.

В *Максими и размисли* се долавя и някакво признание на добрите страни на човешката природа, но то, доброто, сякаш съществува само между небето и земята, в някакъв морален интермундиум и подобно на Епикуровите богове е безучастно спрямо човешките дела и постъпки. Например любовта или приятелството, или добрите образци. Вярно, истинската любов е като вярата в призраци: всички говорят за тях, но малцина са ги виждали. Но трябва да има и чиста любов, без примес на други страсти и тя е онази, която се крие дълбоко в сърцето ни, неподзирана и за самите нас. Така също още по-рядко от истинската любов се среща истинското приятелство. Но ако все пак го има, то е онова, което убива всяка завист. Има и велики образци на поведението и човечеството отдавна ги е обкръжило с ореола на славата: Александър, Цезар, Диоген, Цицерон. Но всички тези велики образци са произвели безкрайно много лоши копия. Александър е създал много фанфарони, Цезар — изменници на отечеството, Диоген — много досадни философи, а Цицерон — бърливци. „Добродетелите граничат с пороците“ (Разни разм., 7). Монтеновият скептицизъм не удовлетворява Ларошфуко. Той го преформира в открит нравствен песимизъм. Злото е не само основното и вечното в човешката природа, но и там, където и доколкото съществува доброто, то е по-скоро привидност или е неизвестно, или в най-добрия случай е само пасивна сила. „Нищо не се среща тъй рядко, както истинската доброта; тези, които вярват, че я притежават, са обикновено само любезни или слабодушни“ (481).

4

Според Ларошфуко поведението на човека, такова, каквото то произтича от човешката природа, има три главни опорни точки: самолюбието, суетата и завистта. Именно тези три качества, най-често скрити и скривани, в същата степен, в която биват скривани, дават на пороците видимостта на добродетели. Но стига те да се открият — а това не винаги е толкова трудно — и добродетелите стават онова, което те са в същност — пороци.

В триединството на произтичащите от човешката природа злини първото място се пада на самолюбието. Самолюбието е толкова основно човешко качество, че именно с него трябва да започнат максимите и размислите върху морала. Самолюбието е най-големият ласкател между всички ласкатели, каквито и открития да се правят в неговата област, там пак ще останат непознати места, самолюбието е по-ловко и от най-ловкия човек, страстите ни са само разни вкусове на самолюбието. Самолюбието ни повишава или намалява добрите качества на нашите приятели в зависимост от това, доколко ние сме доволни от тях, верността, проявявана от повечето хора, е само измислица на самолюбието за спечелване на доверие, средство да се издигнем над другите, щастieto и нещастieto чувствуваме само в зависимост от самолюбието си и възпитанието, което обикновено се дава на младите хора, се свежда към това

да им се внуши някакво второ самолюбие. За Ларошфуко самолюбието е толкова важно и вечно свойство, че той го приема като божие наказание на човека за първородния му грях. „За да накаже човека за първородния му грях, бог е наредил да въздигне той своето самолюбие до кумир и така да се мъчи при всичко, което върши в живота си“ (509). Разновидности на самолюбието са честолюбието и гордостта. Щедростта например е прикрито честолюбие, което пренебрегва малките интереси, за да догонва по-големите. А гордостта — тъй неделима от самолюбието — ни съпътствува през целия живот, кара ни да се оплакваме от гордостта на другите и често ние сами я увеличаваме с това, което отнемаше от другите недостатъци.

Вторият основен принцип на човешкото поведение — достойно конкуриращ самолюбието — е суетата. Щедростта, която, от една страна, е просто честолюбие, от друга страна, се оказва суета за даряване. Както чуждата гордост, така и чуждата суета затова ни е непоносима, защото наранява нашата собствена суета и никой не би могъл да изброи всички видове суети. Милостта нерядко се проявява от суета, прехвалената умереност е суетен показ на силата на духа ни, злословието, и то се дължи повече на суетата, ласкателството придобива стойност само поради нашата суета, а героите се отличават от останалите хора само по по-голямата им суета. Изобщо „добродетелта не би отишла толкова далеч, ако суетата не я придружаваше“ (200).

Третият основополагащ човешкото поведение принцип е завистта. Завистта е боязлива и срамна страст, тя е бяс, който не понася да добруват другите, тя е по-непримирима от ненавистта и винаги трае по-дълго от щастие на тези, на които завждаме.

Трите слона, на които се опира човешкото поведение — самолюбието, суетата и завистта — сами са стъпили върху кит. Китът е човешкият интерес — най-съкровената същност на човешката природа. Според Ларошфуко интересът е господар, истински властелин на човешката природа. Самолюбието, суетата, завистта, лицемерието, непостоянството, всички пороци на човека идват от това, че той е същество, което поставя и не може да не поставя над всичко друго своя интерес, материален или духовен.

Ларошфуко не е авторът на теорията за интереса като първодвигател на човека и обществото, за суверенитета на интереса над всички останали страни и особености на човешката природа. В европейската философия от XVII в. тази теория с основание се свързва с името на Томас Хобс. Според Хобс личният интерес е главната пружина на великия *Левиятан* — изкуствения човек-чудовище-държава. „Аз не се съмнявам, че ако истината, че трите ъгъла на един триъгълник са равни на двата ъгъла на един квадрат, противоречеше на правото на някого да владее нещо или на интересите на тия, които владеят нещо, тая наука щеше да бъде ако не оспорвана, поне ограничавана чрез изгарянето на всички книги по геометрия до толкова, доколкото заинтересуваните биха били в състояние да направят това.“

Но ако и данее авторът на тази теория, Ларошфуко ѝ придаде афористично-сентенциозната форма, той изведе от нея повечето от формите на поведението — такива, каквито те са се представяли пред него, и такива, каквито той ги е виждал. Интересът е душа на самолюбието, приятелството е взаимно зачитане на интереси и скръбта често е причинена от интерес, и презрението към богатството е продиктувано от интерес, то е околел път да се получи уважение. „Често бихме изпитвали срам за най-хубавите си постъпки, ако обществото узнаеше всички мотиви, които са ги предизвикали“ (409). „Интересът говори всякакви езици и играе всякакви роли, дори тази на безкористност“ (39). „Интересът пуска в действие всички добродетели и всички пороци“ (253). И тъкмо оттук — от първоосновата на моралистиката на Ларошфуко — започ-

ват, и тъкмо дотук — до същата първооснова — свършват възраженията към тази моралистика.

Каквото и значение да имат самолюбието, суетата и завистта в човешкото поведение, каквото и място да заемат интересът в човешката природа и колкото — както в *Максими и размисли* — да се преувеличава това значение и това място, все пак, ако се държи за моралните факти, за моралната действителност, не може да има никакво съмнение, че съществуват и безкористни постъпки — и чиста обич, и вярно приятелство, и себеотрицание, и храброст, и героизъм, и саможертва, в които и след най-внимателен поглед няма да се открият самолюбие, суета, завист или изобщо някаква форма на материален или духовен интерес. В това отношение многобройните факти от живота и историята се допълват с фактите на литературата, например на трагическото изкуство, което веднага би загубило смисъла си, ако подчини действията на своите герои на някаква форма на интереса. Моралистиката на Ларошфуко — мизантропична, язвителна и зла — се спира безпомощна пред тези житейски, исторически и литературни факти. Но ако моралистът вече си е извоювал правото на едностранчивост и ако следователно зад неговата моралистика не трябва да се вижда цялата истина за целия човек, на нея все пак трябва да се гледа като на автентично свидетелство за определени страни на времето и за определени страни на човека. Винаги има такива състояния на епохата и, още повече, такива състояния на индивида, когато той изпитва силно желание да се отдале на чувството на злоба спрямо обществото и човек — мрачната епоха поражда мрачни мисли, а нещастията пораждат — това отдавна е известно — и скептицизъм, и песимизъм.

5

Нравствената мизантропия на Ларошфуко, признаването на интереса за първодвигател на поведението и морала не се съгласуват с основния принцип на класицизма, на класицистическата философия, етика, естетика — с провъзгласения от Декарт принцип за върховенството на разума. Разумът — тъй както го разбира картезианството — е ясен, светъл, отчетлив, „разумен“, пред него има само едно правилно или най-правилно решение, той е напълно противодействие на неясния, тъмния, хаотичния свят на страстите, чувствата, влеченията. Моралистиката на Ларошфуко най-малко може да се приеме за рационалистична в този смисъл — в смисъл на признаването на практическото господство на разума в моралното поведение. Дори напротив, убеден във всемогъществото на интереса, Ларошфуко мисли, че и тогава, когато човек вярва, че се води сам, в същност той бива воден — човек вярва, че разумът му го насочва към известна цел, но сърцето му неусетно го притегля към друга. Ние нямаме достатъчно сила, за да следваме всякога разума си — повтаря Ларошфуко след Хобс.

Но Ларошфуко е син на своя век — век класицистичен, рационалистичен. И ако класицистично-рационалистичният принцип не господства в съдържанието на моралистиката на Ларошфуко или поне там, където тя признава всемогъществото на интереса и на противоположната на разума страст, то той изцяло прониква в нейната форма. Синтетичната форма на максимата, пределно сбитата и мисловно наситена сентенция, явният стремеж да се постигне лаконичният портрет на човешката природа, на човешката природа изобщо, а не на отделните човеци — всичко това принадлежи към най-съществените изисквания на класицизма и към най-златните правила на рационализма. Ако в идейното съдържание на моралистиката на Ларошфуко класицистичният рационализъм прониква само донякъде, то нейната форма той обхваща напълно.

Дългият живот на максимите на Ларошфуко трудно може да се обясни само с тяхната философия: мрачна, песимистична, зла. Максимите на Ларошфуко не биха били това, което са, ако не разчитаха и на своето формално съвършенство, ако не се издигаха до образец, до съвършенство в жанра, ако с толкова малко не казваха толкова много. Следователно, ако дори до известна степен независимо от своето философско и морално съдържание те не поразяваха със своя мисловен и езиков блясък, със своята рязка диалектическа анти-тетика и пределна сентенциозна наситеност.

В едно писмо от 26 юни 1869 г. до Енгелс Маркс се изказва със симпатия за Ларошфуко и дори преписва осем негови максими, за да ги сподели с приятеля си, като при това ги нарича „хубави“ („hübsch“). Едва ли заслужава да се доказва пълната несъвместимост на моралните философии на Ларошфуко и Маркс. Но ако скъпият на похвали Маркс намира добра дума за френския моралист, това се дължи — не на последно място — и на постигнатата от него форма: синтетична, афористична, сентенциозна, парадоксална. А блестящият стилист Маркс умее да цени тези качества, да им отдава заслуженото дори и тогава, когато като цяло иденте, които ги „носят“, го оставят — най-малкото — равнодушен.

Много от максимите на Ларошфуко имат формата на класически парадокс, а парадоксът е такава мисловна конструкция, която сама по себе си и до известна степен независимо от съдържанието си въздействува „положително“ — парадоксът внезапно възбужда духовната енергия на своя адресат, неочаквано го ангажира в присъщата си игра и успокояващо го включва в странните си открития. Етимологически парадоксът означава (pará — въпреки, против и doxa — мнение) нещо различно или противоположно на съществуващото мнение. Съвременното значение на термина напълно съвпада с неговата етимология. Парадоксът поразява със своята неочакваност, странност, той провокира неподготвеното за него съзнание. Но скоро след като се е втурнал в обичайния ход на мислите на възприемателя и е успял да го шокира, парадоксът го кара да превъзмогне неочакваното, странното и да признае, че „може и така“, че в края на краищата „това е приемливо“, „разбираемо“, най-малкото „допустимо“, а дори и че то е „именно така“. От психологическо гледище възприемането на парадокса включва възбудата и успокоението или може би по-точно то е преходът от духовна възбуда към духовно успокоение. Възприемането на парадокса разкрива някакво — по-далечно или по-близо — родство с Кантовото схващане за смеха: афект от внезапното превръщане на едно напрегнато очакване в нищо. Литературният парадокс най-често прави за нас внезапното — сякаш отдавна познато, а странното — сякаш отдавна прието, убеждавайки ни, че внезапното не е толкова внезапно и че странното не е толкова странно. Този ефект обикновено се получава, когато антитезата — логически втората част на парадокса — ни „примирия“ с първата му част, като ни показва илюзорността, условността, недействителността на тази първа част или най-малкото, че тя не е точно онова, за което ни е представена. Някои от максимите на Ларошфуко са образцови примери на парадокс, нормативна илюстрация на неговата природа, структура:

„Всички ние имаме достатъчно сила, за да понасяме чуждите нещастия“ (19).

„Старците обичат да дават добри наставления, за да се утешат, че не могат вече да дават лоши примери“ (93).

„Нищо не раздаваме тъй щедро, както съветите си“ (110).

„Великодушно пренебрегва всичко, за да постигне всичко“ (248).

„Здрав разум ние признаваме у другите само когато те споделят нашето мнение“ (347).

„Честната жена е скрито съкровище: който го е намерил, по-добре да не се хвали с него“ (552).

Не е необходима много сила за понасяне на нещастия, които не ни засягат, и следователно „чуждите нещастия“ вече унищожават предпоставката на „достатъчната сила“ за тяхното понасяне. По същия начин: неспособността да се дават лоши примери унищожава предпоставката на склонността към добри наставления; безплатните, нищо некуствуващи съвети унищожават предпоставката на щедростта, която винаги е свързана с нещо ценно, имащо стойност; постигането на всичко унищожава предпоставката на пренебрегването на всичко; съгласието с нашето мнение като условие на здравия разум унищожава предпоставката за наличието на собствен здрав разум у другите; и предпоставката на честността се унищожава, когато честността престава да е честност само защото е разгласена и следователно пожелана. Антитезата на парадокса унищожава неговата теза, следствието — условието, консеквенцията — предпоставката и при това унищожаване очакваното преминава в нищо, в друго или в противоположно, а възбудата се сменя с радостно успокоение. Открай време парадоксът е изискана храна за изтънчения ум.

Повече от три века *Максими и размисли* на Ларошфуко примиряват иначе непримиримите вкусове на песимисти и оптимисти, на човеколюбци и човекомразци. А малко са книгите, които през противоречията на вкусовете и идеите намират всеобщо признание. Такива книги са щастливи.